
Lynette
ŠIKIĆ-MIĆANOVIĆ

DJECA U SUSJEDSTVU:

primjer jednoga
novozagrebačkog naselja

Djeca¹ kao “drugi” – “bića u nastajanju” ili “bića”?

Općenito govoreći, djeca se, kao poveznica društva s budućnošću, u znanstvenim istraživanjima, i u širem društvenom okruženju, nažalost, često zanemaruju i doživljavaju kao “drugi” (*othered*). Iako je postmodernističko usmjerivanje pozornosti na takve “zanemarene skupine” u posljednje vrijeme donekle oživjelo zanimanje za njihov marginaliziran položaj, djeca su kao društvena skupina, ipak, još priличno slabo zastupljena u znanstvenim istraživanjima (Valentine, 1996.). S iznimkom razvojne psihologije, djeca su, kroz veći dio 20. stoljeća, bila sustavno izostavljana iz područja društvenih znanosti. Stoga novija istraživanja, posebice ona u Velikoj Britaniji, nastoje ispraviti tu veliku pogrešku. Morrow i Richards (1996., str. 97) podsjećaju da “nemamo kulturu slušanja djece” i da je u sociologiji bilo samo nekoliko pokušaja – uzimanjem neizmijenjenih dječjih iskaza kao osnovnog izvora spoznaja o njihovim životnim iskustvima – razumijevanja dječjeg života “viđenog dječjim očima”. U osnovi teorije socijalizacije, u okviru razvojne psihologije, pretpostavka je da su djeca prilagodljiva, neuka i nevina pasivna bića koja se oblikuju u odrasle ljude; djeca se ne doživljavaju kao *ljudska bića*, već kao *bića koja će tek postati ljudi* (James, Jenks i Prout, 1998.), kao “odrasli u procesu nastajanja, a ne kao djeca koja jesu” (Brannen i O’Brien, 1996., str. 730). Nasuprot tome, novija društvena istraživanja djetinjstva nadilaze ograničenja psihologički zasnovanih modela. Socijalni antropolozi James i Prout (1990., 1997.), koristeći pristup usmjerjen na sudionika istraživanja, shvaćaju dijete kao “biće”:

Dijete se koncipira kao osoba, status, tijek aktivnosti, skup potreba, prava ili različitosti – ukratko, kao društveni akter ... ovaj novi fenomen, “biti djetetom” (the ‘being’ child), može se razumjeti na način na koji on zaista jest. Ne treba mu unaprijed pristupati kao da posjeduje manjak sposobnosti, razuma ili kompetencije (James, Jenks i Prout, 1998., str. 207).

Corsaro (1997.) nudi komplementarnu konceptualizaciju djetinjstva, uvodeći pojam “interpretativne reproduk-

cije”, prema kojem djeca nisu samo pasivni primatelji konstrukata koje im nude odrasli, već aktivni agensi u procesu formiranja vlastitog identiteta, sa sposobnošću donošenja odluka i vlastitim “načinom viđenja svijeta”. Morrow (2000.) međutim ističe da iako u ovakvim novijim koncepcionalizacijama djeca kao aktivni društveni agensi oblikuju (barem na mikrorazini) brojne strukture i procese koji ih okružuju, oni su “kao djeca” i dalje na neki način ograničena.² U širem društvenom okruženju djecu se često stavlja u položaj ranjivih, nesposobnih i relativno nemoćnih (izvan sustava demokratskih struktura) upravo zbog činjenice što su djeca (vidjeti Morrow i Richards, 1996.). Zbog položaja u društvu kojim dominiraju odrasli, djeca nisu navikla slobodno izražavati svoja mišljenja te da ih odrasli doživljavaju ozbiljno (Punch, 2002., str. 325). No, nesumnjivo, djeci više ne bi trebalo pripisivati marginalan položaj, a njihovim mišljenjima, potrebama, pravima i različitostima treba pridati pozornost i važnost.

Djeca nisu homogena skupina

Noviji radovi (Davies, 1998.; James i sur., 1998.; Freeman, 1998.) ukazuju na to da djetinjstvo kao životno razdoblje nije jednako za svu djecu, već da postoje različite vrste djetinjstva, ovisno i o širim društvenim odrednicama (spol, dob, socio-ekonomski status, narodnost, rasa), i o vezanosti i uključenosti u različite vrste svakodnevnih svjetova i iskustava (Ritala-Koskinen, 1994.). Stoga poimanje djece kao jedinstvene homogene skupine onemogućuje prepoznavanje tih brojnih, osporavanih vrsta djetinjstva, zanemaruje činjenicu da u osnovi svako dijete posjeduje različit skup vrijednosti, razumijevanja, sposobnosti i potreba koje se mijenjaju s vremenom i prostorom. Štoviše, u radu koji se bavi etikom društvenih istraživanja s djecom, Morrow i Richards (1996., str. 100-101) navode da samoiskazi djece mogu biti pod utjecajem niza varijabli: 1) rodnost djeteta, dob, etnicitet, neke osobine ličnosti, npr. sramežljivost, razgovorljivost; 2) mjesto prikupljanja podataka (u školi ili kod kuće, na igralištu ili na ulici, u nekim javnim prostorima) koje u određenoj mjeri može djelovati na njihovo neslaganje; 3) način prikupljanja podataka odnosno korištena metoda; 4) dob, rodnost, etničko podrijetlo i osobni stil istraživača i, konačno, 5) određena pitanja (npr. ona koja se odnose na socio-ekonomski status ili visinu obiteljskih primanja) na koja je djeci teško odgovoriti i samim tim su potencijalno neetična te mogu djelovati na njihove odgovore. Očito, u istraživanjima s djecom potrebna je senzibilnost za

različitost njihovih glasova i brojnost varijabli koje utječu na njihovo izražavanje.

Lynette Šikić-Mišanović
Djeca u susjedstvu: primjer jednoga novozagrebačkog naselja

Djeca i prostor

Sukladno s idejom da su djeca heterogena bića, „ona će imati i različita viđenja svijeta, filtrirana njihovim vlastitim inventarima znanja“ (Jones, 1997., str. 176). Neizbjegljivo, djeca stvaraju značenja prostora kroz koji se kreću i u kojem žive znatno drugačije od odraslih (James, 1990.; Matthews i Limb, 1999.; Matthews, Limb i Taylor, 1998.; Sibley, 1991.). Istraživanja u ovom području pokazuju da djeca konstruiraju vlastito poimanje svoje okoline, međusobno oblikuju brojne društvene odnose i aktivno stvaraju vlastitu kulturu i društvene prakse (Matthews, Taylor, Sherwood, Tucker i Limb, 2000.; McCormack, 2002.; Skelton i Valentine, 1998.; Valentine, 2000.). Štoviše, djeca su najbolji stručnjaci za probleme lokalnog okoliša budući da su najučestaliji korisnici otvorenih prostora i da je taj okoliš izravno vezan uz njihov život (Cooper-Marcus i Sarkissian, 1986.). Rob White (1994., str. 109) navodi da je ulica za većinu mladih ljudi mjesto na kojem mogu slobodno doći do izražaja bez stalne kontrole roditelja ili „odraslih“, uz nikakav ili minimalan financijski trošak. To je također mjesto događanja, mjesto na koje dolaze da bi „vidjeli i bili viđeni“. Malone (2002.) smatra da su dijeljeni prostori zajednice često privlačni mladima, koji ne žele postati nevidljivi i biti isključeni iz svakodnevnog života svoga grada:

Vibrantnost zajedničkih javnih prostora pruža mladim ljudima raznolikost važnih elemenata, uključujući i mogućnost promatranja i uključivanja u razvoj društvenog i kulturnog kapitala zajednice u kojoj žive, učenje vještina socijalnog pregovaranja i rješavanja konfliktata, iskušavanje novih socijalnih identiteta... (str. 165).

Stoga su za mnoge mlade ljude javni prostori mjesta na kojima konstruiraju svoje socijalne identitete, kako u odnosu prema svojim vršnjacima, tako i prema drugim članovima društva. McLaughlin (1993.) razvija pojam „usađenih identiteta“ (*embedded identities*), opisujući kako mladi koriste prostor(e) kao način za oblikovanje vlastitog identiteta, naglašujući važnost mjesne pripadnosti, koja, u određenoj mjeri, određuje i način odrastanja tih mladih. McLaughlin (1993.) i James (1986.) sugeriraju da različite skupine pojedinaca koriste određene prostore, na primjer susjedstva, kao forme unutar kojih mogu rješavati borbe identiteta između sebe i drugih.

Susjedstvo

Susjedstvo je jedno od najznačajnijih okruženja unutar kojeg se odvija društveni i kulturni razvoj djece. To je mjesto gdje djeca formiraju društvene odnose, razvijaju svjesnost prema okolini i usvajaju društvene vrijednosti (Proshansky i Fabian, 1987.). Kao što postoje različite vrste djetinjstva, tako postoje i višestruka poimanja susjedstva, odnosno razlike u znanstvenoj definiciji i laičkom shvaćanju toga konstrukta. Socijalne i fizičke kvalitete susjedstva mogu snažno djelovati na slobodu kretanja i aktivnosti djece, a s tim time utječu i na njihovo životno iskustvo. Tonucci i Rissotto (2001.) navode da susjedstvo može postati iznimno važno mjesto za mlađu djecu (posebice kada se radi o sigurnim susjedstvima, po kojima se djeca mogu slobodno kretati, a ne moraju biti zatvorena u kući), koja u tom okruženju imaju priliku već u ranoj životnoj dobi razvijati samostalnost, upoznavati drugu djecu i druge odrasle ljude različite od njihovih roditelja. No, obratno, budući da se radi o otvorenom prostoru na kojem je sve dostupno svakom pogledu, susjedstvo može i kontrolirati ili barem djelomično utjecati na aktivnosti djece i odraslih (uključujući i aktivnosti istraživača).

Metode istraživanja – načini viđenja djece

U ovom sam istraživanju nastojala koristiti kvalitativne, djeci pristupačne, inovativne metode da bih što bolje mogla otkriti kompleksnost i heterogenost dječjih iskustava. U radu koji se bavi tematikom istraživanja s djecom, Punch (2002., str. 322) navodi kako način na koji istraživač percipira djecu utječe na izbor istraživačke metode odnosno na način na koji pristupa djeci i proučava ih (vidjeti također James, 1995, citirano u Morrow i Richards, 1996.). Istraživači koji percipiraju djecu kao slične odraslima, ali s drugačijim sposobnostima (tzv. perspektiva društvenog djeteta) koriste metode koje su prilagođene dječjim sposobnostima, kao što su slike ili dnevnički (Nesbitt, 2000.), pisanje ili dovršavanje rečenica (Morrow, 2000.), crtanje, iznošenje ideja (Horelli, 1998.; McCormack, 2002.) ili fotografiranje (Horelli, 1998.; Morrow, 2000.; Leyshon, 2002.). Ove su metode prikladne i prihvatljive jer djeca, za razliku od odraslih, imaju drugačije sposobnosti i interes. Inovativni i "zabavni" zadaci djeci su često privlačniji i manje nametljivi, a mogu ih i samostalno rješavati.

Oslanjujući se na istraživanja Virginie Morrow, u kojima su korištene metode uključivale pismene i vizualne zadatke³ (vidjeti Morrow, 1999., 2000.), zamolila sam učeni-

ke petih i šestih razreda⁴ osnovne škole u Sloboštini (Zagreb) da odgovore na niz pitanja u vezi s naseljem u kojem žive (njihova percepcija naselja, osjećaj pripadnosti i sigurnosti, prednosti i problemi naselja, izvanškolske aktivnosti, stupanj uključenosti u aktivnosti i donošenje odluka vezanih uz naselje, njihova mišljenja, ideje i preporuke za uređenje naselja). Objasnila sam im da sudjelovanje u istraživanju nije obvezno i da ne moraju sudjelovati ako to ne žele,⁵ ali sam ih ipak poticala objasnivši im da time dobivaju priliku slobodno izraziti svoja mišljenja i ideje. Što više, naglasila sam da zadatak nije za ocjenu, da nema ispravnih i pogrešnih odgovora. Objasnila sam im da su svaka njihova ideja ili prijedlog podjednako važni i vrijedni, budući da svatko od njih doživljava naselje u kojem živi na drugačiji način. U objašnjenjima i odgovorima na pitanja koja su učenici postavljali u vezi s istraživanjem, nastojala sam izbjegći iznošenje vlastitih percepcija i razmišljanja, naglašujući da je osnovni cilj istraživanja prikupiti *njihova* mišljenja i načine doživljavanja naselja u kojem žive. Da bih osigurala anonimnost sudionika, a radi dobivanja što “iskrenijih” odgovora, zamolila sam učenike da svoje uratke potpisuju pseudonimima. Da bih što točnije prikazala svakodnevni život djece koja su sudjelovala u ovom istraživanju, svi citati korišteni u ovom radu preuzeti su iz dječjih odgovora doslovno i bez ikakvih ispravaka. Ipak, svjesna sam činjenice da moj odabir citata i njihova interpretacija nisu bez predrasuda, pa će u tom smislu i svaki pokušaj ispravnog prikazivanja “načina na koji djeca vide i koriste prostor” uvijek biti djelomično pristrand.

Po završetku pismenog zadatka djeca su upitana žele li sudjelovati u dalnjim aktivnostima, koje uključuju sa mostalno snimanje fotografija (zamoljeni su da slikaju mjesta u naselju koja su njima osobno važna i da objasne zbog čega), obilaske naselja (da bi mi mogli pokazati ona javna mjesta na koja im se brani pristup i objasniti zbog čega je to tako). Podatci prikupljeni za ovih obilazaka navođeni su sustavno kroz cijeli rad da bi što vjernije opisali dječja iskustva, a podatci dobiveni vizualnom metodom prikazani su i raspravljeni na kraju rada.

Sloboština

Sloboština je južno predgrađe grada Zagreba, sastoji se pretežno od stambenih zgrada (u prosjeku sedmerokatnica) sa građenih prije dvadesetak godina i obiteljskih kuća koje se nalaze na vanjskim rubovima naselja. Sloboština ima otprije 7000 stanovnika, a prostorni razmještaj unutar naselja

Lynette Šikić-Mićanović
Djeca u susjedstvu: primjer jednoga novozagrebačkog naselja

relativno je pravilan, gust i s brojnim pješačkim zonama. U naselju postoji mnogo otvorenih zelenih površina, koje su dostupne svima, pa tako i djeci, koja se na taj način mogu slobodno i samostalno kretati naseljem. Naselje ima sportske objekte (sportska igrališta, dječja igrališta, fitness klubove), nastavne centre (osnovnu školu, gradsku knjižnicu, centar za rehabilitaciju osoba s teškom mentalnom retardacijom), trgovine i druge uslužne objekte (voćarna, mesnica, trgovine odjećom i sportskom opremom, pekarnica, pošta, frizerski saloni, kozmetički saloni, kemijska čistionica, crkva, zlatarnica, cvjećarnica, papirница, sportska kladiionica, trgovine s tehničkom opremom, servisi automobila, vozačka škola), zdravstvene objekte (liječnička ambulanta, ljekarna) i druge usluge (videoteke, kafiće). Na glavnom trgu smješteni su i kontejneri za odlaganje stakla, plastike, starog papira i opasnog otpada (stare baterije i lijekovi), no nema kontejnera za kompost (bio-otpad). U osnovnu školu "Otok", sagrađenu također prije dvadesetak godina, školske godine 2002./2003. upisano je 427 učenika - stanovnika Sloboštine i okolnih naselja (Otok, Sveta Klara itd.).

Uzorak

Istraživanje je provedeno u svibnju 2003. Šest razreda (ukupno 121 učenik) odgovaralo je na upitnik o naselju u kojem žive. Upitnik su učenici ispunjavali u razredima, a popunjavanje upitnika trajalo je otprilike 40 minuta. Sedamnaestero djece naknadno je isključeno iz uzorka jer ne žive u Sloboštini, već u drugim susjednim naseljima. Stoga se krajnji uzorak sastojao od 104 ispitanika (51 djevojčice i 53 dječaka) koji pohađaju peti (49) i šesti (55) razred osnovne škole. Svi su ispitanici hrvatske nacionalnosti, u dobi od 11 do 14 godina, no većina njih su dvanaestogodišnjaci i trinaestogodišnjaci. Šezdeset i sedam učenika živi u Sloboštini od rođenja, dok ih se dvadeset i pet doselilo u naselje s početkom pohađanja osnovne škole. Samo se dvanestero djece u Sloboštinu doselilo tek nedavno.

Dječji opisi Sloboštine

Djeca obuhvaćena ovim istraživanjem (104) obično opisuju Sloboštinu kao malo novozagrebačko naselje, ugodne i prijateljske atmosfere koju često vezuju uza svoje prijatelje, rodbinu i općenito ljude koji žive u Sloboštini. Sloboštinu doživljavaju lijepim naseljem, a polovina ispitanika u svojim opisima naglašuje i "prirodnost" naselja - mnoštvo parkova, drveća, cvijeća i zelenih površina na kojima se moguigrati.

Atmosfera je uvijek napeta i uzbudljiva jer ima mnogo djece.
Dino, 12

Atmosfera je dobra, imam svoje prijatelje, svoje roditelje, obitelj i osjećam se ugodno.
Helena, 13

Vrlo rijetko se nailazi na loše raspoložene ljudi. U Sloboštini je sve uvijek veselo i razigrano.
Barbara, 12

Atmosfera je jako dobra jer se gotovo svi poznaju.
Cleopatra, 12

Obožavam izgled, kao da si negdje u prirodi, sve zeleno i puno cvijeća.
Nika, 12

Ja živim u Sloboštini. To je najbolje naselje. U proljeće je prekrasno sve je zeleno i šareno.
Felicity, 13

Djeca su u svojim opisima navodila i većinu objekata i usluga (ranije opisanih u radu), s iznimkom trgovina s tehničkom opremom, kozmetičkih salona, kemijske čistionice, cvjećarnice i zlatarnice – najvjerojatnije zato jer sami ne koriste te usluge. Pisali su također i o stvarima za koje misle da njihovu naselju nedostaju. Predložili su, na primjer, vrlo konstruktivno, da bi njihovu naselju dobro došla banka, slastičarnica, dječji vrtić, veliki supermarket, trgovina obuće, bolnica i nogometno igralište. No, imali su i određene primjedbe na svoje naselje. Devetoro djece smatra da u naselju ima previše smeća i grafita, sedmero ih smatra da nema dovoljno prostora za igru, sportske aktivnosti i zabavu, a pетero se djece požalilo na neugodno odnosno nesigurno okruženje.

Mislim da se ovdje mnogo djece ne osjećaju sigurno. To je jedan klošarski kvart.
Ruža, 13

Osjećaj pripadanja

Ljudi su usko povezani s naseljem u kojem žive, i općenito su zdraviji kad žive u naseljima uz koje ih vezuje osjećaj ponosa i pripadnosti. (Morrow, 1999.)

Većina djece (92%) na pitanje *Osjećaš li da pripadaš svojemu naselju?* izražava snažne i raznolike osjećaje uključenosti u naselje. Iz njihovih je opisa moguće zaključiti da osjećaj pripadnosti naselju u kojem žive ponajprije potječe iz njihovih "korijena" i životnog iskustva koje ih veže uz naselje. Četrdeset sedmero djece izjavilo je kako osjećaju da pripada-

Lynette Šikić-Mićanović
Djeca u susjedstvu: primjer jednoga novozagrebačkog naselja

ju Sloboštini jer su tu rođeni i odrasli, ili pak u naselju žive veći dio svog života. Osjećaj pripadnosti i snažna vezanost uz naselje dodatno su ojačani dobrim poznavanjem i brojnim iskustvima “iz prve ruke” koja ih vežu uz ovo naselje.

Da. Zato što ga volim i dugo živim u njemu.
Viktorija, 13

A i navikao sam se na opasnosti tj. znam svaki kutak u Sloboštini.

Dano, 12

Da, zato što tamo živim od rođenja i ne bih se mogla odvajati od njega, ne bih mogla naučiti živjeti drugdje kao što ću nažalost morati. A i svi moji prijatelji me prihvataju.

Ana, 12

Osjećaj pripadnosti osnažuju i brojna prijateljstva s drugom djecom iz naselja. Četrdeset i četvero djece navelo je da u Sloboštini imaju mnogo prijatelja (dobrih, najboljih, plemenitih, dugogodišnjih ili pak novih), što nedvojbeno potvrđuje njihov osjećaj pripadnosti. Njihovi opisi prikazuju kako familijarnost i dobri međusobni odnosi koje razvijaju dovode do toga da se djeca osjećaju članovima zajednice.

Ja osobno osjećam da pripadam svome naselju zbog prijateljstva s djecom. To je za mene veliki krug.

Luka 12

Da. Zato što živim u njemu i ne bih voljela mijenjati naselje. Jer su mi tu svi prijatelji.

Paula 12

Poznavanje drugih ljudi koji žive u naselju i dobri odnosi s njima djeci su također važni, što dodatno potvrđuje društvenu narav prostora u kojem žive. Trideset i sedmero djece kao važno navelo je poznавanje mnogo ljudi u naselju (uključujući i širu rodbinu), činjenicu da drugi ljudi njih poznaju i da u naselju vladaju dobrosusjedski odnosi. To zapravo pokazuje da dječji diskursi uključuju i koncept “zajednice” koji izražava osjećaj pripadnosti.

Da, osjećam da pripadam ovom naselju zato što ovdje poznajem mnoge ljude koji su dobri prema meni.

Lily, 11

Da, zato što me “svi” poznaju imam puno prijatelja i dobrih susjeda.

Lara, 12

Osjećam. Svi smo dio nečeg velikog, pomažemo drugima, lijepo se ponašamo, ali najvažnije je da se svi držimo zajedno.

Iva, 12

Očito je, dakle, da dugogodišnje interakcije s prijateljima i drugim ljudima u naselju dovode do toga da se djeca osjećaju uključenima u život naselja u kojem žive. Ipak, manji broj djece (8%) izjavljuje da ne osjećaju pripadnost naselju. Razlog tomu ponajprije leži u osjećaju nezadovoljstva koji iskazuju jer nemaju (dovoljno) prijatelja ili su se tek nedavno doselili u naselje.

Ne, jer se mnogi iz mog razreda ne druže sa mnom.

Maja, 12

Mogli bismo stoga zaključiti da su za osjećaj pripadnosti od iznimne važnosti prijateljstva s drugom djecom iz naselja (točnije s drugom djecom iz škole ili razreda). No, jedan od učenika šestog razreda izjavio je da ne želi osjećati pripadnost Sloboštini zbog potencijalnih štetnih utjecaja na njegov identitet.

Ne. Zato što veliki broj djece i mlađih su pušači i pijanci, a ja to nikako ne želim biti.

Nenad, 13

Osjećaj sigurnosti

Kad su upitani osjećaju li se sigurnima u svome naselju, 61% ispitanika odgovorilo je da se u Sloboštini osjećaju sigurnima, 11% njih se ponekad osjeća sigurno, a ponekad nesigurno, dok ih se 28% osjeća nesigurno. Dobro poznavanje ljudi i naselja glavni su razlozi zbog kojih se djeca osjećaju sigurno:

Osjećam se sigurno, jer znam da bi mi odmah netko iz naselja pomogao u nevolji.

Angelina, 12

U svom se naselju osjećam najsigurnije zbog smirene atmosfere, jer nema nasilja.

Tara, 13

Kao i djeca, prostori imaju višestruka značenja koja su dinamična i promjenjiva. Ujedno, različita poimanja "naselja" koegzistiraju i istodobno su percipirana i kao sigurna i kao opasna (vidjeti Valentine, 1997., str. 147). Takva se različita poimanja jasno prepoznaju u nekim od dječjih iskaza:

Po danu se osjećam sigurnom, zato jer ima puno ljudi. Po noći se ne osjećam sigurno zbog pijanaca, drogeraša itd.

Britney, 13

Nažalost, određen broj djece (njih 28%) osjeća se u svom naselju nesigurno, pri čemu ih u prvom redu plaše "narkomani" koji se okupljaju na različitim mjestima u

Lynette Šikić-Mićanović
Djeca u susjedstvu: primjer jednoga novozagrebačkog naselja

Sloboštini (na primjer oko škole, kod ulaza u zgrade itd.) i „pijanci“ koji ispiju pivo pred dućanima ili oko škole.

Ne! Zato što ima mnogo opasnih ljudi (pijanci, drogeraši) pogotovo kod škole, a nema policije da to kontrolira

Ray, 13

U sljedećim su odlomcima navedene prednosti i nedostatci Sloboštine, onako kako su ih sama djeca navela i objasnila. Njihova shvaćanja jasno pokazuju koliko je značenje i utjecaj prostora u kojem žive i odrastaju.

Prednosti

Dvadeset i četvero djece kao glavnu prednost Sloboštine ističe njezinu „prirodnost“, koju opisuju kao mnoštvo otvorenih zelenih površina na kojima se mogu slobodno igrati.⁶ Budući da većina ljudi u Sloboštini (kao i u cijelom Zagrebu) živi u stambenim zgradama i nemaju vlastite vrtove ili dvorišta, postojanje otvorenih zelenih površina doživljava se istodobno kao prednost, ali i kao potreba. Općenito govoreći, stanovnici Zagreba, bez obzira na spol i dob, veliku važnost pridaju mogućnosti boravka na otvorenim javnim mjestima, stoga ni ne čudi što to djeca doživljavaju kao prednost. Pogotovo stoga što je odnos između prostora i igara koje se igraju djeci važan i složen. Brougère (1991.) smatra da za razliku od privatnih vrtova, ulice, trgovi i prirodni prostori u susjedstvu (koji se doživljavaju kao polupravatni prostori) omogućuju djeci druženje s vršnjacima i stjecanje većeg broja prijatelja, osmišljavanje raznolikih igara i bolje upoznavanje s okolinom (citirano u Tonucci i Rissotto, 2001.). Adams (1995., str. 167) napominje da „ako djeca nemaju mogućnost igrati se na mjestima koja nisu izravno pod kontrolom odraslih, teže će razvijati vlastiti identitet i osjećaj samopoštovanja i slabije se prilagodjavati društvu, odnosno imat će manje mogućnosti naučiti kako živjeti i pripadati širem društvu“. Nesumnjivo, mnoštvo „otvorenog“ prostora u Sloboštini pruža djeci mogućnost istraživanja okoline, razvijanja vlastitog znanja i poimanja prostora u kojem žive, prisvajanja prostora i samostalnog osmišljavanja maštovitih igara, bez utjecaja odraslih.

Dvadeset i četvero djece pozitivno je ocijenilo i neka obilježja Sloboštine (lokacija naselja, ugodaj i sl.). Sloboštini opisuju kao ljepše odnosno bolje mjesto (nego što je to na primjer centar grada), mirnije, tiše, sigurnije i čišće mjesto za život. Devetnaestero kao prednost Sloboštine navodi i njezinu infrastrukturu (posebice postojanje osnovne škole, liječničke ambulante, ljekarne, pošte, knjižnice, trgo-

vina, odgovarajuće označenih pješačkih prijelaza i semafora). Sedamnaestero djece kao prednost Sloboštine navelo je "blizinu" svega (tj. škole i prijatelja). Iz toga bi se moglo zaključiti da djeca nisu izolirana iz svakodnevnog života naselja u kojem žive i da imaju prilično dobro razvijene kognitivne prostorne mape, ponajprije zahvaljujući činjenici da su sva njima važna mjesta (odnosno osobe) dostupna i u blizini doma. Konačno, desetero je djece navelo i važnost socijalnog kapitala u naselju (dobri međususjedski odnosi, familijarnost i uzajamnost). Troje djece nije moglo navesti nikakvu posebnu prednost Sloboštine i napisali su da se prema njihovu mišljenju ovo ne razlikuje od ostalih zagrebačkih naselja. Suprotno tome, četrnaestero djece nije navelo niti jedan nedostatak svoga naselja.

Nedostatci

Alarmantna je činjenica da šezdeset i dvoje djece (dakle, 60% ispitanika) izražava strah od "drugih ljudi". Taj strah nije poput onog "straha od neznanaca" u anglosaskim kontekstima vezan uz otmice i ubojstva djece, već se odnosi na prisutnost muških "narkomana" (što navodi 21 dijete) i "pijanaca" (23 djece) na ulicama Sloboštine. Njihova "pojava" oko škole, u ulazima zgrada, pred dućanima, izvor je straha i osjećaja nelagode, i u tolikoj mjeri mijenja ta mjesta da ih djeca namjerno izbjegavaju, naročito noću.

*Djeca ne smiju biti vani navečer jer se tada drogeraši okupljaju
nažalost to je već oko 8:00 h.*

Duro, 12

*Obično se pijanci skupljaju na igralištu i razbijaju boce, pa kad
neko dijete trči i padne, poreže se.*

Rada, 12

Uz to, neka su djeca navela da se boje "drugih", točnije djece starije od njih. Naime, šestero ih je navelo kao potencijalno loš utjecaj djecu koja puše i piju, a drugih šestero navelo je i da se boje neke djece iz naselja koja ih zastrašuju ili tuku.

Učenici 7. i 8. razreda puše i piju iza škola, a i uništavaju zelenе površine.

Kelly, 13

*U Sloboštini puno starijih momaka puši i drogiraju se. Bojam se
da će me istuci ako me vide. Zato izbjegavam takve zle bande.*

Jancek, 13

U nekima od dječjih iskaza spominju se i kriminalci (to navodi troje djece), agresivne osobe (također troje dje-

ce), koji bi zapravo mogli pripadati nekoj od već navedenih kategorija.

Kao nedostatak naselja djeca su često navodila i propadanje fizičke okoline. Trideset osmero djece pisalo je o problemima zagađenja, smeća i grafita u Sloboštini. Konkretno, kao negativna obilježja svoga naselja djeca su navela (brojevi u zagradi označuju broj djece koja su dala pojedini odgovor): zagađenje uzrokovoano ispušnim plinovima automobila (13), smrad s Jakuševca – obližnjeg odlagališta smeća (9), otpatci na ulici (11), pseći izmet (2), graffiti (3). Uvezvi u obzir da je osnovna škola "Otok" članica hrvatske mreže škola koje promoviraju zdravlje i zdrav život,⁷ ne čudi da učenici ove škole primjećuju i ne odobravaju "narkomane", "pijance", pušače, onečišćenje i otpatke, budući da su očito dobro upoznati s njihovim potencijalnim štetnim učincima.

Dvadeset i sedmero djece navelo je i neke nedostatke socijalnog okoliša, u smislu da ih u Sloboštini "nema dovoljno za djecu". To se konkretno odnosi na prostore za igru, za koje djeca misle da ih nema dovoljno ili da nisu odgovarajući (17) te na neke druge prostore orientirane djeci, kao što su npr. slastičarnice ili restoran McDonalds (10). Petnaestero djece kao jedan od problema navelo je i promet (automobila) koji im ograničuje kretanje i igranje unutar naselja, osobito u onim dijelovima naselja gdje postoje samo pješački prijelazi bez semafora.

U svojem naselju ne mogu se baš družiti s mnogo djece jer ih se većina nalazi tj. stanuje u drugom dijelu naselju, a tamo mi roditelji ne daju ići jer je tamo veoma opasno prelaziti cestu koja dijeli naše naselje na dva dijela.

Silvio, 13

Određeni broj djece pisao je i o bezobzirnim vozačima koji neoprezno voze kroz naselje, čak i u pješačkim zonama (npr. na središnjem trgu), gdje se djeca obično nalaze i igraju.

Kao jedan od primjera kako prostor susjedstva može biti osporavan, četrnaestero je djece kao problem navelo osporavanje prava na igru. Ujedinjeni narodi priznaju pravo na igru kao jedno od osnovnih djetetovih prava, a UN-ova Konvencija o pravima djeteta (potpisana u Hrvatskoj 1991. godine, po proglašenju državne neovisnosti)⁸ nalaže da dječju igru treba promicati i poboljšavati. Pa ipak, vrlo često djeca imaju negativna iskustva, i to uglavnom sa starijim ljudima koji žive u stanovima (pogotovo prizemnim) u blizini javnih površina, kao što su dječja igrališta, parkovi ili trg u Sloboštini.

Ima previše ljudi koji nas stalno tjeraju s nekog mesta gdje se mi kartamo ili igramo.

Miro, 12

U mojoj ulici gdje ja živim jedna žena uopće ne da djeci da se normalno igraju i zabavljaju (tamo je park i uobičajeno je da se djeca nekad znaju zaderati, jer su sretna, itd.).

Barbara, 13

Obično su problem ljudi jer im uvijek sve smeta. Na trgu nam nedaju da igramo nogomet, i u parku.

Kez, 13

Prema istraživanju Percy-Smitha (2002., str. 68) o iskuštvima mladih u engleskom gradu Northamptonu, konflikti se javljaju zbog nejasnog određenja statusa prostora u susjedstvu i osporavanih pretpostavki o pravima mladih u korištenju tih prostora. Za obilazaka Sloboštine s djecom kao vodičima, pokazalo se očitim da odrasli često sprečavaju djecu u korištenju javnih prostora.⁹ Gill Valentine (1996., str. 214) u skladu s tim zaključuje:

Javni prostor stoga nije stvoren kao otvoren prostor na kojem se djeca mogu slobodno igrati i sudjelovati u uličnom životu ili samostalno određivati načine interakcije i korištenja prostora, već je to strogo reguliran – zapravo zatvoren – prostor na kojem se od djece očekuje da se pokoravaju odraslima i njihovu određenju prikladnog poнаšanja, buke i tome slično. Baš kao prema tradicionalnoj izreci: "Djecu treba vidjeti, ali ne čuti".

Konačno, neki od nedostataka naselja koje su djeca navodila – bučni kafići, gradilišta, psi (4), nedostatak (policijske) kontrole (2) i neodgovarajuća parkirališna mjesta (4) – čini se da više odražavaju roditeljsku brigu nego probleme koje djeca doista doživljavaju.

Izvanškolske aktivnosti

Da bih dobila podatke o aktivnostima kojima se djeca bave u svoje slobodno vrijeme, o stupnju autonomije i slobode kretanja koju imaju u naselju kojem žive, zamolila sam djecu da pišu i o tome "što rade kada nisu u školi". Gotovo jednoglasno izjavljuju da u svoje slobodno vrijeme obično pišu domaće zadaće, ponavljaju školsko gradivo¹⁰ i potom se odlaze igrati s drugom djecom u Sloboštini.

Kada nisam u školi onda prvo napišem zadaću, naučim i onda idem van.

Jennifer, 12

Kad nisam u školi ja odem van sa prijateljima i igramo nogomet na školskom igralištu. Sjedimo na klupi i pričamo ili se kartamo (pokemon).

Žuti, 12

Lynette Šikić-Mićanović
Djeca u susjedstvu: primjer jednoga novozagrebačkog naselja

Lynette Šikić-Mićanović
Djeca u susjedstvu: primjer jednoga novozagrebačkog naselja

Slobodno vrijeme najčešće provode s prijateljima (iz razreda, škole, s "najboljim prijateljima" ili s prijateljima iz susjedstva), a samo manji broj djece (njih 15) navodi da nakon škole svoje slobodno vrijeme provode s rođinom. Gotovo sva djeca svoje slobodno vrijeme provode unutar Sloboštine - u parkovima, na školskom igralištu, ispred svoje zgrade ili iza nje, na središnjem trgu, ili se kod kuće igraju s prijateljima.

Družim se sa svojim vršnjacima. Šećemo po naselju, po livadama, igramo se u parkovima. Idemo jedni kod drugih. Igramo košarku, gumi, tenis i druge sportove.

Nika, 12

Družim se sa mojim prijateljicama i prijateljima iz razreda, idemo na brdo, livadu, igramo se na igralištu, kod mene ili kod njih kod kuće.

Lara, 12

Družim se sa prijateljima iz naselja, a to je najčešće na trgu ili u parku.

Marin, 12

Za razliku od toga sedmero je djece izjavilo da se povremeno voze biciklom do susjednih naselja, a četrnaesto njih (uglavnom su to učenici šestih razreda) svoje slobodno vrijeme ponekad provodi i izvan Sloboštine, u centru grada ili drugim udaljenijim naseljima. Općenito govoreci, dječji iskazi upućuju na zaključak da ta djeca imaju prilično veliku slobodu i mogućnost kretanja po naselju i druženju s prijateljima. Nitko od djece nije izravno izjavio da se osjeća "usamljeno"¹¹ – kao što je to slučaj u mnogim razvijenim zemljama i urbanim sredinama u kojima javne površine sve više gube svoju funkciju, a ulice postaju mesta rezervirana gotovo isključivo za automobile (vidjeti Tonucci, 1995., citirano u Tonucci i Rissotto, 2001.). Štoviše, djeca u Sloboštini uživaju u pruženoj im slobodi kretanja i igranja unutar naselja. Igranje vani, na otvorenom, prilika je za bolje upoznavanje okoline i razvijanje svijesti o prostoru koji se obično smatra prostorom odraslih. Uz to, trideset i sedmero djece navelo je da se u svoje slobodno vrijeme bavi i nekim institucionalnim aktivnostima koje su uglavnom organizirane (kao npr. učenje stranog jezika, folklor, sportski treninzi), odnosno nekim aktivnostima kod kuće (npr. igranje kompjutorskih igara, gledanje televizije, čitanje).

Sudjelovanje

Kao odgovor na pitanje mogu li donositi odluke o stvarima vezanim uz naselje u kojem žive, djeca obuhvaćena ovim istraživanjem (njih 104) odgovorila su sljedeće: dvadeset i dvoje djece odgovorilo je pozitivno, dok je pedeset i sedmero djece izjavilo da ne mogu donositi takve odluke. Ovakav nedostatak sudjelovanja u donošenju odluka vezanih uz naselje zasigurno ograničuje njihov osjećaj učinkovitosti i kontrole koju imaju nad okolinom u kojoj žive (vidjeti Morrow, 2000.). Troje djece izjavilo je da "mogu i ne mogu" donositi takve odluke, ovisno o situaciji. Zanimljivo je da je devetero djece izjavilo kako niti ne žele ništa mijenjati u svome naselju, jer im se ono sviđa ovakvo kakvo jest. Nažalost, trinaestero je djece pogrešno shvatilo pitanje ili nisu uopće ni pokušali odgovoriti.

Uključivanje djece u oblikovanje i uređenje prostora u kojem žive ključno je u stvaranju djeci pristupačnog okoliša (Moore, 1986.; Hart, 1992.). Sukladno tome neka su djeca izjavila da bi, kad bi im se pružila prilika sudjelovati u donošenju odluka vezanih uz naselje, rado poljepšala izgled naselja, vanjski izgled i sigurnost zgrada u kojima žive, da bi uveli stroži nadzor nad "drugima" i poboljšali međususjedske odnose.¹² Štoviše, iako se sama djeca osjećaju dovoljno sposobnima za donošenje ovakvih odluka, naglasila su da takve odluke ipak donose odrasli i da nitko zasigurno ne bi prihvatio njihovo mišljenje odnosno da bi se odrasli teško složili s odlukama djece. Nasuprot tome, u nastojanju da na neki način opravdaju svoje nepovjerenje ili ravnodušnost spram uključivanja u donošenje odluka, određeni je broj djece izjavio kako su oni ipak još samo djeca te kako takve odluke donose odrasli.

Nažalost, ne mogu jer ja sam samo dijete koje mora slušati starije od sebe.

Vanessa, 13

Ne mogu, jer ja sam dijete koje ima samo svoju maštu da zamislja ljepšu Sloboštinu.

Sandra, 13

Pozitivno, neka su djeca u svojim odgovorima objasnila da bi rado sudjelovala u donošenju takvih odluka, ali da bi to morali činiti udruživši se zajedno s drugom djecom, jer pojedinačno ne mogu ništa postići.

Ne mogu zato što nemam tu moć ni snagu. Zato što se svi moramo zajedno složiti kao sloga i nešto poduzeti.

Fran, 12

Sudeći prema prikupljenim podatcima, donošenje odluka vezanih uz naselje i dalje se smatra aktivnošću isklju-

čivo odraslih ljudi, a djeca očito nisu navikla da se odrasli prema njima odnose kao prema sebi ravnima. Istraživači savjetuju da bi djeci trebalo dopustiti slobodno izražavanje mišljenja te saslušati i razmotriti njihove ideje (Tonucci i Rissotto, 2001., str. 413), iako to odrasli gotovo nikada ne čine jer misle kako je uloga djece da slušaju. Konkretno, sudjelovanje u planiranju života lokalne zajednice način je da se djeca bolje u nju uključe i razviju pozitivan odnos s okolinom u kojoj žive (Matthews i sur., 2000., str. 152). Hrvatska je, nakon stjecanja neovisnosti, potpisala UN-ovu Konvenciju o pravima djeteta i zato hrvatska vlada ima ne samo obvezu štititi i skrbiti za djecu već i poštivati odredbe niza članaka ove Konvencije, prema kojima djeca imaju pravo sudjelovati u odlukama koje utječu na njihov život.¹³

Ja kao dijete, mislim da ne utječem na odluke u svom naselju, što nije dobro, jer svatko ima pravo svog mišljenja.
Tyna, 13

Poboljšanja

Rezultati nekoliko studija ukazuju na to da osmišljavanje djeci prijateljskog okoliša u suradnji s njima samima znači pomak prema ekološkoj okolini i pružanje mogućnosti uključivanja različitim skupinama (vidjeti Horelli, 1998.). Sukladno tome, djeca koja su sudjelovala u ovom istraživanju iznijela su neke vrlo praktične i izvedive prijedloge za poboljšanja okoliša u kojem žive, a koja ne bi bila od koristi samo njima već i drugim skupinama u naselju, pogotovo onima iz socijalno zapostavljenih slojeva, primjerice starijim ljudima. Devetero djece izjavilo je kako u svom naselju ne bi ništa promijenili jer im se čini da ništa ne treba mijenjati.

Pedeset i petero djece smatra da bi u naselju trebalo poboljšati prostore za igru. Ovo jasno ukazuje na činjenicu da okoliš u kojem djeca trenutačno žive, propada, iako bi djeca (prema UN-ovoj Konvenciji, članci 6, 23, 24, 27, 29 i 31) trebala živjeti u zdravoj i rasterećenoj okolini. Djeca izjavljuju da bi u naselju rado voljela imati veće i bolje opremljeno sportsko igralište¹⁴ (31), više "zelenila" – trave i drveća (14), manje automobila (7) i bolja dječja igrališta (3).

Imamo guba parkova samo što vrtuljci ne rade i nikako da nam urede igralište za nogomet.
Daniel, 13

Zabrinutost zbog propadanja fizičke okoline izrazilo je četrdeset osmero djece, i to u obliku želje za cjelokup-

nim poboljšanjem i uređenjem naselja (popravci, reorganizacija, čišćenje)¹⁵ (22 djece), manje bačenih otpadaka (21) te kao brigu zbog onečišćenja od obližnjih tvornica i odlagališta smeća (5).

Tridesetero djece smatra da bi trebalo poboljšati infrastrukturu naselja, što odražava nedostatke socijalne okoline. Smatraju da bi u naselju trebalo biti više mjesta za djecu (odnosno namijenjenih djeci) kao što su kino, kazalište, kompjutorski centar i sl. (15), bolje opremljena škola (7), više dućana (4) i više semafora (4).

Dvadeset i sedmero djece izjavilo je da bi naselje trebalo biti sigurnije, što očito odražava njihov strah od "družih" u naselju. Ove su izjave uključivale želju za "oštrom mjerama" prema narkomanima, pijancima i pušačima (15) i strožom policijskom kontrolom u naselju (12).

Bilo bi super kad bi u večernjim satima dolazila policiju. Bila bi tada puno sigurnija kada dolazim sa plesa ili sa rođendana.

Karmen, 12

Konačno, trinaestero je djece navelo i razvoj socijalnog kapitala (bolji međusudsinski odnosi i veća uključenost zajednice) kao način poboljšanja naselja. Nesumnjivo, svaka od predloženih izmjena imala bi značajan utjecaj na život ove djece. Međutim, valja imati na umu da je kreiranje javnih pozitivnih prostora pristupačnih mladim ljudima trajan proces, koji se ne može jednostavno riješiti "jednim potezom", već zahtijeva dugotrajno ulaganje sredstava, radne snage i institucija (vidi White, 1998.).

Na kraju upitnika djeca su mogla napisati vlastite komentare o ovom istraživanju, a dvadeset i troje to je i učinilo. Njihovi su komentari bili pozitivni, a pismeni su zadatku ocijenili kao dobar (osobito za djecu), zabavan, sjajan, O.K. i koristan.

Sviđa mi se ova anketa, zato što mi DJECA NAPOKON možemo iznijeti stav svog mišljenja. Hvala.

Sandra, 13

Mislim da je ova anketa korisna da odrasle osobe mogu vidjeti kako se djeca osjećaju u svom naselju. Meni je bilo zanimljivo zato što sam mogla reći sve što sam pomislila.

Maria, 13

Neka su djeca dala i drugačije komentare, na primjer učenik šestog razreda napisao je da mu se upitnik svidio, ali "nije baš bio raspoložen za pisanje", ili drugi koji se ispričavao jer je u pubertetu. Neki su izrazili potporu istraživanju, dok su dvije djevojčice iz šestog razreda upitale zašto trebam "njihove podatke" (iako sam im to na početku objasnila). Jedna učenica šestog razreda opravdano je na izazovan način upitala:

Lynette Šikić-Mićanović
Djeca u susjedstvu: primjer jednoga novozagrebačkog naselja

Zanima me, što ste ovime htjeli postići? Hoće li se ispuniti neke od mojih želja i pitanja? Nadam se da hoće!
Helena, 13

Vizualna metoda – fotografiranje

Fotografirati znači prisvajati objekt fotografiranja. To je uspostavljanje određenog odnosa sa svijetom, koji pruža osjećaj potpunog spoznavanja – i stoga, osjećaj moći.
Susan Sontag, str. 4, 2002.

U svom radu o istraživanjima s djecom Punch (2002., str. 333) iznosi kako korištenje inovativne metode poput fotografiranja može biti zanimljiviji i zabavniji zadatak, kako za dijete tako i za samog istraživača. No, osim što im je kao zadatak privlačno, fotografiranje opunomoćuje dječcu da dokumentiraju vlastite interakcije s okolinom (Leyshon, 2002., str. 185). Ova prikladna istraživačka metoda, koja se djeci posebice sviđa, daje im i dosta veliku slobodu izražavanja i interpretiranja zabilježenog. Stoga se pretpostavlja da će podatci prikupljeni ovom metodom biti različiti, ali istodobno i vrlo korisni i relevantni. Štoviše, dječje fotografije olakšavaju da društveno i kulturno značenje koje djeca pripisuju naselju u kojem žive bude vidljivo. Drugim riječima, fotografije – kao način izražavanja subjektivnog doživljaja prostora – pružaju korisne podatke o dječjem načinu korištenja prostora. Prema Susan Sontag (1984.), fotografije su način oslobađanja poznatih stvari iz njihovih ustaljenih okvira. Fotografiranje nas prisiljava da razmislimo o odnosu koji imamo s okolinom (citirano u: Jovero i Horelli, 2001.). Ovakvo je samostalno¹⁶ snimanje fotografija izvan kontroliranih istraživačkih uvjeta oharabilo djecu da razmisle o svome naselju i “uhvate” na filmu (a onda i opišu riječima) ono što je njima osobno zainteresirano važno.

Trideset i devet učenika petih i šestih razreda (21 djevojčica i 18 dječaka) dobrovoljno se javilo za sudjelovanje u ovom zadatku. Zamolila sam ih da fotografiraju pet mesta u naselju koja su njima osobno važna.¹⁷ Djeca su za izvršenje ovog zadatka dobila na upotrebu jednokratne fotoaparate, a uz to sam ih zamolila da napišu i zbog čega su im baš ta mjesta (ne prijatelji, rodbina...) važna. Pretpostavljajući da će ovaj zadatak djeca izvršavati sama, bez nadzora odraslih, zamolila sam ih da se pri fotografiranju ne izlažu nikakvim opasnostima, kao što je primjerice, penjanje na povиšena mjesta, te da slike snimaju samo danju, vani i na otvorenom.

Skupina učenika petog razreda (šestero dječaka) izgubila je svoj fotoaparat, formulare za ispunjavanje, te su

isključeni iz ovog dijela istraživanja. Dvadeset i tri fotografije vraćene su djeci jer se nisu odnosile na zadatak (fotografirali su druga naselja, ljudi i sl.). Neke od fotografija nisu uspjele jer su (izgleda) snimane u zatvorenom prostoru. Sveukupno, osjetila sam da se djeci zadatak jako svidio (iako su neki od njih s velikim zakašnjenjem vraćali fotoaparate i formulare) jer im je pružio mogućnost da se bave nečim novim, zanimljivim i da se izraze na njima zabavan način.

Fotografirana mjesta i dječja gledišta

Budući da je Sloboština površinom relativno maleno naselje, ne iznenađuje činjenica da su mnoge fotografije prikazivale ista mjesta u naselju. Ipak, kako ističe Sontag (2002., str. 88), "nitko ne fotografira istu stvar na potpuno isti način (...) fotografije nisu dokaz samo o onome što postoji već i što pojedinac vidi; one nisu samo zapis već i procjena svijeta." Većina djece fotografirala je mjesta u naselju na kojima se mogu družiti i igrati s vršnjacima, a da su istodobno relativno udaljeni od "očiju odraslih" (roditelja, učitelja i drugih "čuvara" -*gatekeepers*).¹⁸ Ti se otvoreni prostori mogu svrstati u sljedeće skupine (brojevi u zagradama označuju broj djece koja su fotografirala pojedino mjesto): dječja igrališta¹⁹ (12), zelene površine (drveće) (12), staze na kojima nema automobilskog prometa (3), brdo (5) i središnji trg u naselju (10).

U Sloboštini postoje četiri dječja igrališta koja su stara i zapuštena te nikako ne uđovoljavaju europskim sigurnosnim standardima.²⁰ Većina djece koja su sudjelovala u istraživanju, odrasla su na jednom ili više ovih igrališta. Ona se i dalje koriste kao prostori za igru (čak i za nogomet) ili prostori na kojima se djeca okupljaju i razgovaraju. Ti relativno mali prostori za igru okruženi su drvećem, stazicama i travnatim površinama. Dječji opisi ovih mjesta većinom se odnose na sjećanja iz djetinjstva i odražavaju osjećaj vezanosti uz prostore koji su uglavnom u neposrednoj blizini mjesta gdje djeca žive. Sljedeći citati ilustriraju razloge zbog kojih djeca ova mjesta u naselju doživljavaju važnima.

Mjesto mi je jako privlačno To je moj park u kojem sam odrastao. Puno je zelenila i prirode. Tu se zezam i igram. Posebno mi je zato što me svi poznaju.

Stipan, 12 (vidi prilog - Fotografije)

... zato što tu dolazim sa prijateljicama i tu sam se igrala kao mala.

Petra, 13

Lynette Šikić-Mićanović
Djeca u susjedstvu: primjer jednoga novozagrebačkog naselja

Važan mi je zbog toga što se tu igram i zabavljam sa svojim frendicama, zgradu u kojoj ja živim okružuje ga pa imam pogled na njega.

Martina, 12 (vidi prilog - Fotografije)

... na livadi djeca mogu za igru napraviti šator. Livada je naša sloboda!

Marija, 12

Na njoj radimo izlete i uživamo u njima znajući da u travi ima dosta buba i moljaca (uši).

Petra, 12 (vidi prilog - Fotografije)

Kao mala, a i sada uvijek se tu igram i imam puno uspomena na tu livadu. Svoga mladeg brata uvijek tu vodim jer želim da ima lijepe uspomene na tu livadu.

Martina, 13

Jer se često šetam. Tamo se čak volim i rolati. U proljeće je tamo najljepše i za rolanje i za šetanje.

Sara, 12

Na odabir mjesta koje će fotografirati zasigurno je utjecalo i godišnje doba (u ovom su istraživanju sve fotografije snimljene u proljeće; vidjeti Punch, 2002.), što je moglo rezultirati prenaglašavanjem važnosti pojedinih mjesta zbog aktivnosti koje se baš u to godišnje doba odvijaju na tim mjestima. Ipak, petero je djece fotografiralo i brdo u Sloboštini na kojem se zimi sanjkaju.

Uvijek se tu sanjkam i igram kada je zima. Imam također puno uspomena i sa obadva brata jer radimo svakakve ludosti tamo...
Martina, 13 (vidi prilog - Fotografije)

Iako su u pisanom zadatku u velikom broj navodili kao nedostatke prostora na kojima se igraju smeće, otpatke i pseći izmet, u vizualnom se zadatku ti nedostaci niti ne spominju, vjerojatno jer je naglasak bio na mjestima koja su im važna, a ne na problemima. Ipak, djeca su zabilježila neke od svakodnevnih problema s kojima se susreću unutar svojih prostora za igru, i to ponajprije kada se njihova prava kao djece ne poštuju.

Desetero djece fotografiralo je jasno vidljiv, izložen trg u Sloboštini – otvoren prostor koji opisuju kao “centar”, “u blizini doma”, “mjesto kroz koje prolaze na putu do škole”, “kao popularno mjesto za sastanke s prijateljima” (vjerojatno zbog velikog sata koji je tamo postavljen i ispod kojeg se često sastaju), pa čak i kao mjesto za igru.²¹ Neki od autora (vidjeti Matthews i sur., 2000., str. 146) navode da su mnoga mjesta na kojima se djeca rado sastaju zapravo otvoreni prostori (npr. pored dućana), osobito u manjim naseljima u kojima su društveni prostori prilično

ograničeni i nema nekog javnog prostora koji bi jasno bio predviđen da ga koriste djeca. Takvi su javni prostori djeci važni jer ona na njima, poput aktivnih agensa, mogu prisavljati ili "interpretirati" elemente kulture odraslih i na taj način procjenjivati i vlastiti svijet (vidjeti Corsaro, 1997.).

... zato što prolazim svaki dan. Sastajem se tamo s prijateljima.
Mateja, 12

Jer na trgu se skupljaju djeca i onda se igramo nečega npr. Gra-ničara, gumi-gumija...
Sara, 12 (vidi prilog - Fotografije)

... za mene je to prostor za igru i zeku. Važnost tog prostora je što sam tu našao svoje najbolje prijatelje.
Stipan, 12

... ovo mi je najdraže mjesto jer se ovdje često nalazim s prijateljicama.
Kristina, 13

Neka su djeca (njih petero) fotografirala i marginalna mjesta okupljanja u Sloboštini, na kojima ih mogu vidjeti samo njihovi vršnjaci, koja su izolirana, odnosno daleko od "očiju odraslih" i pružaju im privatnost. Učenica petog razreda fotografirala je improvizirane/domaće klupe u parku sakrivene među drvećem i nedostupne pogledu odraslih.

Važne su mi zato jer se tamo okuplja cijeli moj razred na dogovorima, a izolirane su što mi paše.
Mirta, 12 (vidi prilog - Fotografije)

Ovi su "javni" otvoreni prostori obogaćeni "društvenim i kulturnim" značenjima za djecu. Oni su ih sami kreirali kao "poluprиватna" mjesta na kojima mogu biti slobodni i samostalno se družiti s prijateljima, bez nadzora odraslih i bez straha od neznanaca. U svim svojim izjavama, iako se tema odnosila na važnost pojedinih mesta u naselju, djeca stalno spominju svoje prijatelje (neke čak i od rođenja), s kojima najvjerojatnije idu u istu osnovnu školu ili razred, te članove svoje obitelji.²²

Veći broj djece (16) fotografiralo je školu koju pohađa (Osnovnu školu "Otok") kao jedno od mesta koja su im u životu važna. Mnoga su djeca (11) navela da im je škola važna jer se u njoj obrazuju i uče različitim vještinama.

Važna mi je zbog toga što u njoj provodim puno vremena i stječem znanje koje će mi trebati.

Martina, 12

Neka su djeca (5) navela i da im je škola važna jer u njoj provode većinu svoga dana. To je također mjesto na kojem sklapaju nova prijateljstva, provode vrijeme s prijateljima i zabavljaju se (4).

Lynette Šikić-Mićanović
Djeca u susjedstvu: primjer jednoga novozagrebačkog naselja

... važno mi je što u nju odlazim skoro svaki dan, u njoj učim, u njoj sam stekla nove prijatelje.

Mateja, 13 (vidi prilog - Fotografije)

Sportsko igralište, koje se nalazi u sklopu škole, fotografiralo je jedanaestero djece - većinom dječaci koji tu dolaze igrati nogomet, košarku i odbojku. Nažalost, ovo sportsko igralište nije dobro opremljeno ni za jedan od tih sportova (tvrdna betonska površina, nema koševa za košarku i sl.). Kao javni prostor ovo je igralište također dostupno muškarcima koji piju pivo (i ostavljaju za sobom razbijene boce), narkomanima (koji za sobom ostavljaju iskoristene igle i šprice) i vlasnicima pasa (koji ostavljaju pseći izmet).

Zato što na igralištu svi zajedno vježbamo, igramo razne sportske igre a ponekad ovdje odlazim s bratom igrati nogomet.

Kristina, 13 (vidi prilog - Fotografije)

Osamnaestero je djece, uglavnom djevojčica, kao važna mjesta fotografiralo ulaze u svoje zgrade - mjesta na kojima žive veći dio svoga života. Petnaestero djece fotografiralo je neke konkretnе objekte u naselju (knjižnica, pošta, ljekarna, ambulanta, voćarnice, papirница) i objasnilo kako su im ta mjesta važna zbog usluga koje pružaju.

... ambulanta važno mi je jer kad se razbolim odlazim u Sloboštinsku ambulantu.

Domagoj, 12

... to je knjižara u kojoj kupujemo razne poklone i mnogo školskog pribora.

Petra, 12

Neka su djeca (4) fotografirala i crkvu u Sloboštini kao mjesto mira i molitve.

Važno mi je jer nedjeljom dolazimo u crkvu kako bismo se pomolili, otpjevali i opustili.

Domagoj, 12

Rasprava

Ovo je istraživanje - želeći se odmaknuti od standardne znanstveno-istraživačke prakse unutar koje djeca uglavnom imaju status "zanemarene skupine" - bilo usmjereni upravo na djecu kao aktivne agense i kreativne pojedince, uzimajući dječje iskaze kao pouzdane i valjane podatke o načinu na koji ona vide i doživljavaju svijet oko sebe. Ovo je kvalitativno istraživanje također pokazalo (u skladu s novim istraživačkim trendovima) postojanje kompleksnih i heterogenih dječjih iskustava (iako je bilo i određenih sličnosti), načine na koje djeca percipiraju i koriste prostor

u naselju u kojem žive. Iako je ovo tek preliminarno istraživanje, ono ipak pruža uvid u dječji način doživljavanja prostora, i to kroz njihove interakcije s javnim prostorom, pojedincima i aktivnostima koje se uz te prostore vezuju. Njihovi pismeni opisi i fotografije s objašnjenjima pružaju (dakako, ovisno o motivaciji i razini pismenosti) zanimljive, vrlo osobne podatke o njima i okolini u kojoj žive. Nesumnjivo, djeca vrlo aktivno i dinamično koriste prostor u kojem žive, stvarajući pritom vlastita shvaćanja prostora, oblikujući vlastite kulturne i društvene prakse i identitete te dogovaraju niz društvenih odnosa s vršnjacima i drugim osobama u svom naselju.

Ukratko, gotovo su sva djeca iz ovog istraživanja (92%) izrazila osjećaj pripadanja ili uključenosti u naselje, koji se temelji na njihovim 'korijenima' i svakodnevnim iskustvima, prijateljstvima i dobrom odnosima koje su uspostavili s drugim ljudima u naselju. Ti podaci ne odražavaju samo društvenu narav prostora već ukazuju i na to da su djeca prilično vezana uz naselje u kojem žive i osjećaju se njegovim dijelom. Sukladno tome dobri odnosi s ljudima u naselju, dobro poznавanje samog naselja stvaraju u većeg broja djece (61%) osjećaj sigurnosti. Djeca su složno kao glavne prednosti svoga naselja navodila "prirodnost", blizinu "svega" i dobru infrastrukturu. Ipak, velik broj djece (60%) izrazio je i strah od "drugih" - većinom pijanaca i narkomana, koje navode i kao jedan od glavnih nedostataka naselja (gotovo trećina, odnosno 28% djece, osjeća se nesigurno u svom naselju iz ovog razloga). Sljedeći navedeni nedostatak odnosi se na propadanje okoliša (37%). Ta dva glavna navedena nedostatka odražavaju jasnu (gotovo aktivističku) svijest, zdrav i zreo stav koji djeca prema tim problemima imaju. Nasuprot tome, problem prometa - za koji se pretpostavlja da je glavni problem s kojim se manja djeca susreću - navelo je tek 14% djece. Dječji opisi izvanškolskih aktivnosti otkrivaju kako djeca uživaju u samostalnom kretanju i igri s prijateljima u naselju. U nekoliko navrata djeca opisuju da imaju prilično veliku slobodu kretanja (bez stalnog nadzora odraslih) i da se u svom naselju nipošto ne osjećaju "usamljenima". Međutim, u svojim pismenim izjavama, fotografijama i tijekom obilazaka naselja često su napominjali kako osjećaju da nemaju dovoljno "prava" na igru te kako su često marginalizirani ili isključeni iz "javnih" prostora unutar naselja. Iako bi dječje sudjelovanje u donošenju odluka vezanih uz naselje omogućilo stvaranje djeci pristupačnog okoliša i na taj im način omogućilo da se osjećaju kao aktivni članovi zajednice, tek petina njih (21%) smatra da bi mogli donositi takve odluke, dok znatno veći broj

Lynette Šikić-Mićanović
Djeca u susjedstvu: primjer jednoga novozagrebačkog naselja

djece (55%) smatra da to ne bi mogli. No ipak, većina je djece iznijela neke vrlo korisne i izvedive prijedloge u vezi s poboljšanjem stvari u naselju, koji jasno odražavaju dječje potrebe²³ (iako bi od takvih poboljšanja zapravo svi stanovnici naselja imali koristi). Ti prijedlozi odnose se na obnavljanje i uređenje prostora za igru, samog okoliša, ali i društvenih prostora unutar naselja, na želju za većom sigurnošću i razvijanje socijalnog kapitala. Fotografije koje su djeca snimila u sklopu vizualnog zadatka odražavaju njihov odnos s prostorom u kojem žive te sociokulturalna značenja koja pripisuju tim mjestima. Očekivano, najčešće su fotografirana mjesta na kojima se djeca sastaju i igraju – škola i školsko igralište. Objasnjenja fotografija ukazuju na to da djeca uživaju u slobodi korištenja tih otvorenih prostora u naselju i često ih prilagođuju za vlastitu upotrebu. Štoviše, kroz osmišljavanje različitih maštovitih igara i istraživanje okoline djeca su u prilici razvijati sposobnost snalaženja u prostoru, vlastito poznavanje prostora koji ih okružuje, na što se rijetko nailazi u drugim velikim svjetskim gradovima. Ovaj bih rad završila napomenom da su mnoga djeca u svojim iskazima izrazila trajnu predanost svome naselju, što ukazuje na mogućnost da bi ta ista djeca željela i mogla preuzeti aktivnu i odgovornu ulogu u brizi za svoje naselje ako bi im se omogućilo pravo sudjelovanja u donošenju takvih odluka.

Obožavam svoje naselje i ne bi se nikako htjela odseliti.
Rada, 12 (živi u naselju od rođenja)

Naselje Sloboština je odlično i uvijek ču živjeti u njemu.
Kleopatra, 12 (dosegla u naselje kad je imala pet godina)

Na prvi pogled ne izgleda kao idealno mjesto za živjeti, ali kad naselje bolje upoznaš jako ga zavoljiš.
Ružica, 13 (živi u naselju od rođenja)

Zahvale

Autorica je neizmjerno zahvalna učenicima Osnovne škole "Otok" u Sloboštini koji su sudjelovali u ovom istraživanju, ravnatelju škole, školskom pedagogu i nastavnicima za pomoć koju su joj pružili pri provođenju istraživanja. Posebna zahvala doktorici Virginiji Morrow (Brunel University) za potporu i dopuštenje korištenja njezinih ideja i modela istraživanja u provođenju ovog istraživanja u Hrvatskoj.

BILJEŠKE

- ¹ U ovom se radu izraz "djeca" koristi u skladu s odredbom UN-ove Konvencije o pravima djeteta (*Convention of the Rights of the Child*) i označuje "svaku osobu mlađu od 18 godina".
- ² Nejasnoće i kontradiktornosti koje se odnose na viđenje djece istodobno kao aktera i ovisnih o drugima, uključenih i isključenih, popustljivih i otpornih na postojeće oblike društvenog "poretka", zanimljivo su opisane i objašnjene u feminističkim poststrukturalističkim teorijama (vidjeti Nairn i Freeman, 2000.).
- ³ Punch (2002., str. 336) smatra da je jedna od prednosti korištenja pismenih i vizualnih zadataka što značajno umanjuju problem "nejednakosti moći" između odraslog istraživača i djeteta kao sudionika te se dijete ne osjeća prisiljeno davati brze i "ispravne" odgovore (kao npr. kod intervjuja). Autorica objašnjava postojanje (kod takvih zadatka) interakcije između djeteta i papira ili djeteta i fotoaparata.
- ⁴ Pri odluci o odabiru učenika razgovarala sam s drugim roditeljima i kolegama koji su također mislili da bi upravo učenici petih i šestih razreda (u dobi od 12 do 13 godina) bili odgovarajući sudionici, budući da vrlo dobro poznaju naselje u kojem žive i za sada većinu svoga slobodnog vremena provode ondje, a ne na nekim drugim mjestima (npr. u centru grada, koji je od Sloboštine udaljen otprilike šest kilometara). To su mi potvrdili i sudionici u svojim odgovorima.
- ⁵ Punch (2002., str. 328) napominje da su mnoga mjesta na kojima se provode istraživanja zapravo prostori odraslih na kojima djeca imaju manju kontrolu. Na primjer, škola je mjesto namijenjeno djeci, prostor u kojem djeca uče i obrazuju se, ali je ipak vodena i nadgledana od odraslih učitelja.
- ⁶ Taylor, Wiley, Kuo i Sullivan (1998.) ističu da "prirodnost" prostora koji ih okružuje utječe na oblik i vrstu dječijih aktivnosti: na mjestima gdje postoje zelene površine (livade i drveće) djeca češće osmišljavaju kreativne igre.
- ⁷ Kao jedna od trideset sedam osnovnih škola u Hrvatskoj (koliko ih je uključeno u ovaj program), škola "Otok" nastoji u svom radu s djeecom, učiteljima, školskim lijećnicima, roditeljima i lokalnom društvenom zajednicom razvijati pozitivne stavove prema zdravlju i zdravom životu.
- ⁸ Konvencija o pravima djeteta sadrži niz članaka koji se odnose na kvalitetu životnog okoliša, prema kojima djeca imaju pravo na život u zdravoj i pristupačnoj okolini. Posebice članak 31 ove Konvencije naglašuje pravo djeteta na "odmor i slobodno vrijeme", na "igru i rekreativnu aktivnost primjerenu njegovoj dobi" te na "slobodno sudjelovanje u kulturnom životu i u umjetnostima".
- ⁹ Dječje izjave potvrđuje i članak objavljen u *Jutarnjem listu* od 20. kolovoza 2003., u kojem se opisuju anonimne poruke koje su bile zalipljene na ulaze zgrada i rasvjetne stupove u Sloboštini, a u kojima nepoznat čovjek prijeti da će na djecu koja se igraju u parku baciti suzavac ili bombu, jer - kako kaže - zbog "te bučne djece" ne može spavati. Valja napomenuti da u Hrvatskoj još uvijek postoji velik broj osoba koje ilegalno posjeduju vatrena oružja i da mnogi sudionici Domovinskog rata ozbiljno pate od post-traumatskog stresnog poremećaja.
- ¹⁰ Na kraju školske godine 2002./2003. u osnovnoj školi "Otok" u Sloboštini bilo je 270 (63%) odličnih učenika.
- ¹¹ Troje ih je, doduše, izjavilo da slobodno vrijeme provode sami ili u igri s kućnim ljubimcima.
- ¹² Postoje primjeri takvih općina, kao što je npr. Christchurch na Novom Zelandu, u kojima se sve odluke koje se tiču lokalne zajednice (uključujući i odluke o planiranju izgradnje i uređenja grada) razmatraju iz dječje perspektive (citirano u Horelli, 1988., str. 237).

Lynette Šikić-Mićanović
Djeca u susjedstvu: primjer jednoga novozagrebačkog naselja

- ¹³ Konvencija o pravima djeteta sadrži četiri članka koji se izravno odnose na pravo sudjelovanja, a uključuju pravo na slobodno izražavanje svojih stavova o svim stvarima koje se na njega odnose (članak 12); pravo na slobodu izražavanja odnosno traženja, primanja i širenja obavijesti i ideja svake vrste (članak 13); pravo na slobodu misli, savjesti i vjere (članak 14); pravo na slobodu udruživanja i slobodu mirnog okupljanja (članak 15) (citirano u Chawla, 2002., str. 12).
- ¹⁴ Gradnju sportskog igrališta, obnovljenog u proljeće 1999., financirala je mjesna zajednica Sloboština i stoga je to igralište istodobno i školsko i javno sportsko igralište.
- ¹⁵ U Sloboštini postoje mnoga mjesta koja su potencijalno opasna za djecu, kao što su na primjer rupe na pločniku, nesigurne ograde, zgrade koje nisu sigurne za djecu ili djeci pristupačne, pa čak i dječje igralište (vidjeti bilješku 19), što zasigurno ne zadovoljava sigurnosne standarde Europske unije.
- ¹⁶ Za provođenja ovog istraživanja vidjela sam, doduše, grupice djece kako kruže Sloboštinom noseći fotoaparate, što bi moglo značiti da neki od njih nisu samostalno fotografirali, već da su se dogovarali sa svojim vršnjacima i raspravljali o tome koja bi mjesta bilo dobro fotografirati.
- ¹⁷ Kako bih izbjegla mogućnost da djeca fotografiraju mjesta koja im se čine lijepa za fotografiranje umjesto onih koja su njima osobno važna, zamolila sam ih da odmah nakon što snime neku fotografiju napišu i zbog čega im je baš to mjesto važno. Na taj sam im način željela naglasiti svrhu ovog zadatka.
- ¹⁸ Djeca i tinejdžeri imaju relativno malo privatnosti u usporedbi s odraslima. Kod kuće ili u školi stalno su izloženi pogledu učitelja, roditelja, braće i sestara (Wolfe, 1987.; Parke i Sawkin, 1979.). Stoga mladi vrlo često, paradoksalno, doživljavaju dom kao javni prostor, a ulicu kao privatni prostor (Valentine, 1996., str. 213).
- ¹⁹ Ova igrališta ne "zatvaraju" djecu da ne izlaze na ulicu i ne štite ih od prometa, jer to nisu ograđeni, već otvoreni prostori okruženi uglavnom zgradama, a ne ulicama.
- ²⁰ Prema *Večernjem listu*, 20. svibnja 2003., samo jedno od ukupno 350 dječjih igrališta u Zagrebu, i u cijeloj Hrvatskoj, u potpunosti ispunjava europske sigurnosne standarde u pogledu uređenosti i opremljenosti, što definitivno oslabljuje šanse Hrvatske za ulazak u Europsku uniju.
- ²¹ Valja napomenuti da se dječja igra na ovom javnom mjestu tolerira samo ako djeca svojom prisutnošću i igrama ne prelaze granice osjetljivosti odraslih: tj. ako ne ometaju zaposlenike, ljudе koji sjede na okolnim klupama ili ljudе koji žive na nižim katovima okolnih zgrada (bilješke s jednog od obilaska naselja na koja su me djeca vodila u lipnju 2003.).
- ²² Morrow u svom istraživanju (1999., 2000.) također navodi da su prijateljstva bila ključna za mnoge izvanškolske aktivnosti i da su ih također često fotografirali.
- ²³ Trebalо bi imenovati "ministra za djecu", koji bi osigurao da lokalna zajednica i Hrvatska vode brigu o potrebama djece, o njihovim interesima, pravima i dobrobiti.

LITERATURA

- Adams, R. (1995). Places of Childhood. In: P. Henderson (Ed.) *Children and Communities*. London: Pluto Press.
- Brannen, J. and O'Brien, M. (eds.) (1996). *Children in Families: Research and Policy*. London: Falmer.

- Chawla, L. (2002). "Insight, creativity and thoughts on the environment": integrating children and youth into human settlement development, *Environment & Urbanisation* 14(2): 11-20.
- Cooper-Marcus, C. and Sarkissen, W. (1986). *Housing as if People Mattered*. Berkeley: University of California Press.
- Cosaro, W. (1997). *The Sociology of Childhood*. California: Pine Forge Press.
- Davis, J. (1998). "Understanding the Meanings of Children: A Reflexive Process", *Children and Society* 12: 325-335.
- Freeman, M. (1998). "The Sociology of Childhood and Children's Rights", *The International Journal of Children's Rights* 6: 433-444.
- Hart, R. (1992). *Children's Participation, From Tokenism to Citizenship*, Innocenti essays Florence: UNICEF.
- Horelli, L. (1998). Creating Child-friendly Environments: Case Studies on Children's Participation in three European Countries. *Childhood: A Global Journal of Child Research* 5 (2): 225-239.
- James, A. (1986). Learning to Belong: The Boundaries of Adolescence. In: A. Cohen (Ed.) *Symbolising Boundaries*. Manchester: Manchester University Press.
- James, A., Jenks, C. and Prout, A. (1998). *Theorising Childhood*. Cambridge: Polity Press.
- James, A. and Prout, A. (1990; 1997). *Constructing and Reconstructing Childhood*. London: Falmer Press.
- James, S. (1990). "Is there a place for children in geography?" *Area* 22 (3): 278-283.
- Jovero, S. and Horelli, L. (2001). Girls and boys breaking and making borders through mobile locality. Making Breaking Borders NYRIS 7th Nordic Youth Research Symposium. Helsinki, NYRI, <http://www.alli.fi/nyri/nyris7/papers/joverohorelli.htm>.
- Jutarnji list* 20. kolovoz 2003. Nezadovoljni zbog galame prijete smrću djeci i psima!
- Leyshon, M. (2002). On being "in the field": practice, progress and problems in research with young people in rural areas', *Journal of Rural Studies* 18: 179-191.
- Malone, K. (2002). "Street life: Youth, culture and competing uses of public space", *Environment and Urbanization* 14 (2): 157-168.
- Matthews, H., Limb, M. and Taylor, M. (1998). "The geography of children: some ethical and methodological considerations for project and dissertation work", *Journal of Geography in Higher Education* 22 (3): 311-324.
- Matthews, H. and Limb, M. (1999). "Defining an agenda for the geography of children: review and prospect", *Progress in Human Geography* 23(1): 61-90.
- Matthews, H., Taylor, M., Sherwood, K., Tucker, F. and Limb, M. (2000). "Growing up in the countryside: children and the rural idyll", *Journal of Rural Studies* 16: 141-153.
- McCormack, J. (2002). "Children's understandings of rurality: exploring the interrelationship between experience and understanding", *Journal of Rural Studies* 18: 193-207.
- McLaughlin, M. W. (1993). "Embedded Identities". In: S. B. Heath and M. V. McLaughlin (Eds.) *Identity and Inner City Youth: Beyond Ethnicity and Gender*. New York: Teachers College Press.
- Moore, R. (1986). *Childhood's Domain: Place and Play in Child Development*. London: Croom Helm.

- Morrow, V. (2000). “‘Dirty Looks’ and ‘trampy places’ in young people’s accounts of community and neighbourhood: implications for health inequalities”, *Critical Public Health*, 10(2): 141-152.
- Morrow, V. (1999). *Searching for Social Capital in Children’s Accounts of Neighbourhood and Networks: A Preliminary Analysis*. LSE Gender Institute Discussion Paper Series Issue No. 7.
- Morrow, V. (1999). Networks and Neighbourhoods: Children and Young People’s Perspectives. Ministry of Health, UK.
- Morrow, V. and Richards, M. (1996). “The Ethics of Social Research with Children: An Overview”, *Children and Society* Vol. 10 pp. 90-105.
- Nairn, K. and C. Freeman (2000). *Childrenz Issues* 4 (Special Issue; Children and their environments).
- Nesbitt, E. (2000). “Researching 8 to 13 Year-Olds’ Perspectives on their Experience of Religion”. In A. Lewis and G. Lindsay (eds) *Researching Children’s Perspectives* pp. 135-49. Buckingham: Open University Press.
- Parke, R. D. and Sawkin, D. B. (1979). “Children’s Privacy in the Home”, *Environment and Behaviour* 11: 87-104.
- Percy-Smith, B. (2002). Contested Worlds: Constraints and Opportunities in City and Suburban Environments in an English Midlands City. In: Chawla, L. (ed.) *Growing up in an Urbanising World* UNESCO and Earthscan, London.
- Proshansky, H. and Fabian, A. (1987). The Development of Place Identity in the Child. In: *Spaces for Children: The Built Environment and Child Development* Eds. C.S. Weinstein and T.G. David New York: Plenum.
- Punch, S. (2002). Research with Children. The same or different from research with adults? *Childhood* Vol. 9 (3): 321-341.
- Ritala-Koskinen, A. (1994). Children and the Construction of Close Relationships: How to find out the Children’s Point of View. In: Brannen, J. and O’Brien, M. (Eds.) *Childhood and Parenthood*. Institute of Education, London: University of London.
- Sibley, D. (1991). “Children’s geographies: some problems of representation”, *Area* 23: 269-270.
- Skelton, T. and Valentine, G. (Eds.) (1998). *Cool Places: Geographies of Youth Culture*. London: Routledge.
- Sontag, S. (2002). *On Photography*. Penguin Classics.
- Taylor, A. F., Wiley, A., Kuo, F. E. and Sullivan, W. C. (1998). “Growing up in the Inner City: Green Spaces as Places to Grow”, *Environment and Behaviour* 30: 3-27.
- Tonucci, F. and Rissotto, A. (2001). “Why Do We Need Children’s Participation? The Importance of Children’s Participation in Changing the City”, *Journal of Community & Applied Social Psychology* 11: 407-419.
- Valentine, G. (1996). “Children should be seen and not heard: the production and transgression of adults’ public space”, *Urban Geography* 17(3): 205-220.
- Valentine, G. (1997). “A safe place to grow up? Parenting, Perceptions of Children’s Safety and the rural idyll”. *Journal of Rural Studies* 13(2): 137-148.
- Valentine, G. (2000). “Exploring Children and Young People’s Narrative of Identity”, *Geoforum* 31: 257-267.
- Večernji list 20. svibanj 2003. Djeca igrališta grade se bez potrebne zaštite, a bez toga nema ni ulaska u Europsku uniju.
- White, R. (1998). *Public Space for Young People: A Guide to Creative Projects and Positive Strategies*, pg 146, NSW: Australian Youth Foundation.

- White, R. (1994). Street life: police practices and youth behaviour. In: R. White and Calder (Eds.) *The Police and Young People in Australia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wolfe, M. (1978). Childhood and Privacy. In: *Children and the Environment*. New York: Plenum Press.

DODATAK – FOTOGRAFIJE

Mjesto mi je jako privlačno. To je moj park u kojem sam odrađao. Puno je zelenila i prirode. Tu se zezam i igram. Posebno mi je zato što me svi poznaju.

Stipan, 12

Važan mi je zbog toga što se tu igram i zabavljam sa svojim frendicama, zgrada u kojoj ja živim okružuje ga pa imam pogled na njega.

Martina, 12

Lynette Šikić-Mićanović
Djeca u susjedstvu: primjer
jednoga novozagrebačkog
naselja

Na njoj radimo izlete i uživamo u njima znajući da u travi ima dosta buba i moljaca (uši).
Petrica, 12

Uvijek se tu sanjkam i igram kada je zima. Imam također puno uspomena i sa obadva brata jer radimo svakakve ludosti tamo...
Martina, 13

Lynette Šikić-Mišanović
**Djeca u susjedstvu: primjer
jednoga novozagrebačkog
naselja**

Jer na trgu se skupljaju djeca i onda se igramo nečega npr. gra-ničara, gumi-gumija...
Sara, 12

Važne su mi zato jer se tamo okuplja cijeli moj razred na dogo-vorima, a izolirane su, što mi paše.
Mirta, 12

Lynette Šikić-Mićanović
**Djeca u susjedstvu: primjer
jednoga novozagrebačkog
naselja**

*... važno mi je što u nju odlazim skoro svaki dan, u njoj učim,
u njoj sam stekla nove prijatelje.*
Mateja, 13

Zato što na igralištu svi zajedno vježbamo, igramo razne sport-ske igre, a ponekad ovdje odlazim s bratom igrati nogomet.
Kristina, 13